

1890 VE 1895 YILLARI ARASINDA GAZİANTEP'İN MEDRESE, YEMEK, SU VE ÇEŞME VAKIFLARI¹

Sibel KAVAKLI

*Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu,
Türkiye.*

Özet

Gaziantep şer 'iyye sicilleri içerisinde yer alan vakıf kayıtlarının incelenmesi sonrasında oluşturulan bu çalışma, 1890 ve 1895 yılları arasındaki Gaziantep'in medrese vakıfları ile yemek, su ve çeşme vakıflarının işleyiş ve gelişmeleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Kuruldukları bölgelerde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleşmesi ve devamlılığını sağlayan medrese vakıflarının her dönem toplumda birlik ve dayanışmayı gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada, özellikle şer 'iyye sicillerine göre, medrese vakıflarıyla birlikte fakirlere yemek ve aşure dağıtılması gibi bazı etkinlikler ve halk tarafından yararlanılın diye yapılan su ve çeşme vakıfları gibi sosyal içerikli vakıflarla ilgili belgeler değerlendirilecek ve sonrasında bu alanlarda kurulmuş eski ve yeni vakıfların işleyişiyle bağlantılı çeşitli veriler sunulmaya çalışılacaktır.

THE SOCIAL THEMATIC WAQFS AND MADRASAHS OF GAZİANTEP BETWEEN THE YEARS 1890 AND 1895

Abstract

This study is constituted after examining of the records of waqf taking place within the judicial (şer 'iyye) registers of Gaziantep, presents information about operations and progresses of the social thematic waqfs of Gaziantep between the years 1890 and 1895. As known, the waqfs (donation) for madrasahs providing the continuity and the actualization of education and training activities guaranteed unity and solidarity in the regions they were founded in every period. In this study, according to judicial registers, the documents related to the social thematic waqfs such as the waqfs for water and fountain made to have been benefited by people and the some activities such as distributing ashura and giving food for paupers will be evaluated and then it will be worked to present that the various dates connected to the operation of new and old waqfs founded in these areas.

---

¹ Bu çalışma, Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu (15-16 Aralık Gaziantep/17-18 Aralık Halep)'nda sunulan bildirinin yeniden incelenip gözden geçirilmiş şeklidir.

1. Giriş

Şehir tarihi çalışmalarının en temel kaynaklarından biri, bilindiği gibi şer'iyeye sicilleridir. Osmanlı idari taksimatına göre ayrılan kazaların idarî, adlî ve beledi işlerine bakan kadıların tuttukları defterler olan bu kaynaklar, ait oldukları yerin fizikî, idarî, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihlerine ışık tutacak pek çok belgeyi ihtiva etmektedirler. Aynı zamanda kadının kazada adli işlere bakması onun bulunduğu kazada mahkemeye başkanlık yapmasını da beraber getirmiştir. Bu durumda, mahkeme kayıtları olarak da isimlendirilen sicillerde yer alan kayıtlar, kadının sadece bulunduğu bölge ile ilgili sınırlı kayıtlarından ibaret olmayıp, bunun yanında merkezden gönderilen, merkez ile kaza arasındaki yazışmaları da içeren kayıtlar, yer almaktadır. Böylece sicillerin önemi daha da artmıştır. Bu açıklamalardan sonra bir kazanın sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi, hem ehl-i örf denilen devlet memurları hem de reaya yani halk arasındaki etkileşim ile en iyi şekilde bu kaynaklarda görmenin mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Bu kaynakların önemine binaen son zamanlarda şer'iyeye sicillerine göre yapılan şehir tarihi çalışmaları da artmıştır (1-8).

Çalışmamızda, eski ve köklü bir geçmişe sahip olan Gaziantep şehrini bu sicillerde yer alan vakıf kayıtları kapsamında değerlendireceğiz. Öncelikle bu şehrin kısa bir tarihçesine bakacak olursak, bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesinde önemli bir şehir olan Antep'in bulunduğu bölge sırasıyla Hitit, Asur, Med ve Perslerin hâkimiyetinde kalmış, Persleri yenen Büyük İskender'in eline geçmiştir. Daha sonra Anadolu ve Kuzey Suriye'ye kadar olan bölge Romalıların ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile de Bizans'ın egemenliği altına girmiştir. İlerleyen yıllarda Antep ve çevresi önce Haçlıların, sonra sırasıyla Selçukluların, Eyyubilerin, Moğolların, Memlûkluların ve son olarak da 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyetinde Antep, idarî olarak 1564-65 yılına kadar Maraş'a bağlı sancak olarak kalmış ve XVI. yüzyılın sonlarında Halep beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. Ancak 1609'da Antep Sancağı'nın Zülkadriye Eyaleti içerisinde, 1631-32 yılında tekrar Maraş Eyaletine bağlı olduğu görülmektedir (9-11). Ancak incelediğimiz dönem içerisinde tekrar Antep'in Halep Eyaleti'ne bağlı olduğunu görmekteyiz. Sicillerde de Halep Eyaleti'ne bağlı Antep Sancağı olarak zikredilmektedir (12).

Görüldüğü üzere Antep, çok erken tarihlerde Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve bir sancak merkezi olmuştur. İşte çalışmamızda, bu Osmanlı şehrinin vakıflarını sicillere göre değerlendirmeye çalışacağız bunun için öncelikle vakıf kurumu hakkında da bilgi vermek gerekmektedir.

Türk şehirlerinin özellikle Osmanlı döneminde kurulması ve gelişmesinde vakıfların çok büyük bir rolü olmuştur. Vakıflar aracılığıyla birçok cami, han, hamam, medrese, tekke ve zaviye gibi bir çok alana hizmet eden kurumlar ortaya çıkmıştır. Doğal olarak bu saydığımız yapılar, bir şehrin fizikî yapısı ile birlikte hizmet ettikleri alanlarda gelişim ve sürekliliği de sağlayacaklardır. Vakıf, "kişilerin kendilerine ait menkul veya gayr-i menkul mallarını veya nakit paralarını cemiyetin yararına bağışlama-

ları olarak kısaca tanımlanabilir (13-19). Vakıf müessesesinden başlı başına dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel bir kurum olarak bahsedilebilir. İşte vakıf eserleri ile oldukça zengin olan şehirlerimizden biridir Gaziantep. Her mahallesinde her sokağında ve caddesinde ve hemen hemen her köşesinde çeşitli hizmetlere yönelik kurulmuş birçok vakıf eseri ile karşılaşmak mümkündür. Şehrin bu özelliği çalışmamızın bu alanda yapılmasına sebep olmuştur.

Gaziantep'e ait XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki şer'iyeye sicillerinden özellikle tarih bakımından arda arda gelen ve vakıflarla ilgili belgelerin en çok bulunduğu 154, 155 ve 156 numaralı şer'iyeye sicilleri çalışmamızın envanterini oluşturmaktadır. Bu siciller, 1890-1895 yılları arasındaki kayıtları ihtiva etmektedirler. Bu kayıtlar taranmış ve vakıflarla ilgili olan belgeler tespit edilmiş bunlardan da medrese vakıfları ile sosyal alana hizmet eden yemek, su ve çeşme vakıflarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki vakıfların hizmet alanlarını kesin çizgilerle ayırmak imkânsızdır, bir vakıf hem medrese için kurulurken hem de bir mescide de hizmet edebilmektedir. Bu kapsamda, çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde medrese vakıfları yer alırken ikinci bölümü, sosyal alana hizmet eden yemek, su ve çeşme vakıfları meydana getirmektedir.

1. Medrese Vakıfları

Osmanlı'da eğitim ve öğretim faaliyetinin yapıldığı yerlerden biri medresedir. Ayrıca yine ilmi hayatın sürekliliğini sağlayan, ona şekil veren ve onu yönlendiren en önemli kurum da medreselerdir. İlk Osmanlı medresesinin kim tarafından nerde yaptırıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Genel düşünce, İznik Orhan Gazi Medresesi'nin ilk olduğu yönünde ise de İzmit'te Süleyman Paşa Medresesi'nin Osmanlılarda ilk medrese olduğunu iddia edenler de vardır (20). Bu ilk medreseden sonra tahta geçen her padişah İstanbul, Bursa, Edirne gibi önemli merkezlerde medreseler yaptırmıştır. Zamanla medrese kurma işi öyle bir hal almıştır ki padişahlar yaptırdığı her caminin yanında bir de medrese yaptırmışlardır. Şunu da özellikle belirtmek gerekir ki medrese kuranlar sadece padişahlar değildir. Gücü yeten herkes medrese kurarak Osmanlıda eğitim ve öğretim faaliyetinin gerçekleşmesine katkıda bulunmuş, kendi hesabına da iyi bir hayır yapmıştır (20-22). Medreselerde ders veren müderristen hizmetlisine kadar tüm medrese çalışanlarının maaşları, okuyan talebelere burs imkânı ve onların ihtiyaçlarının karşılanması ve yine ayrıca diğer tüm medrese masrafları kendi adlarına kurulan vakıflardan karşılanmaktadır. Bu sebeple de vakıflar eğitim-öğretim alanında çok önemli bir hizmeti gerçekleştirmiş olmaktadır.

Gaziantep şehrinde, XVI. yüzyılda vakıfları bulunan medreseler arasında, Miha-liye, Zülkadriye, Medrese-i Cedide (Şeyh Muhyiddin Medresesi) ve Sunguriye Medreseleri en önemlileri arasında zikredilebilir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise bu medreselerin yanı sıra Müftü Mehmed Efendi, Hacı Osman Ağa, Hacı Mustafa Çelebi, Seyyid Ahmed Çelebi, Hüseyin Paşa, Ebulhüdazade ve Basmacızade Hacı Ömer gibi medreselerin kurulduklarını görmekteyiz (10,24). Çalışmamızda da 1890-1895 yıl-

ları arasında şer'iyeye sicillerine yansıyan medreselerle ilgili yeni kurulan vakıflar ile daha önce kurulmuş vakıflarla ilgili gelişmeler aşağıdaki başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Medreseler, sicillerde yer alan onlarla ilgili konu sayısına göre sıralanmıştır.

1.1. Zülkadriye Medresesi

1.2. Zülkadriye Medresesi, Ammu Mahallesi'nde bulunmaktadır ve şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden önce faaliyette bulunan medreselerdendir (10). 1890-1895 yılları arasında bu medrese için yeni sadece bir tane vakıf kurulmuştur². Aşağıdaki tablo 1.1 bu vakfın kurucusunu, vakfın gelir ve giderleri ile tevliyet ve tarihini göstermektedir.

Tablo 1.1.1. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkıf	Attar Hacı Bekir Ağa b. Şişli Hüseyin b. Mustafa (25)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Harabkayacık Mahallesi
Vakfiye Tarihi	H.Gurre-i Ramazân 1313/M. 15 Şubat 1896
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Medrese
Vakfın Gelir Kaynakları	Uzun Çarşı Helvacı Pazarında bulunan attar dükkânının 1/2 hissesi
Vakfın Harcama Alanları	30 kuruş Zülkadriye Medresesi Evkafı'na; her sene muharrem ayında aşure pişirilerek fakirlere yedirilmesi ve senelik 20 kuruş tevliyet ücreti.

Vakfın kurucusu, Harapkayacık Mahallesi'nden Attar Hacı Bekir Ağa'dır, aslında kurduğu vakıf sadece medrese için olmamakla birlikte aşure pişirilmesi bakımından sosyal alana da hizmet etmektedir.

Sicillerde yer alan (5 Şevvâl 1312) 1 Nisan 1895 tarihli belgede, bu medrese aynı zamanda müderrisinin maaşına zam yapılması isteği ile karşımıza çıkmaktadır. Aylık 70 kuruş ile müderrislik görevini yerine getiren Abdullah Edib Efendi b. el-Hacc Mustafa Efendi maaşına 30 kuruş zam yapılmasını istemiş ve kadı müderrise aylık 100 kuruş verilmesine karar vermiştir (25).

1.2.Sarı El-Hacc Ömer Medresesi

Antep'in Cevizlice Mahallesi'nden Sarı el-Hacc Ömer bin Ali vasiyetinde vefatından sonra malının 1/3'ünü medrese yapılmak ve ona vakıf olmak üzere vakfetmiştir. Kendisinin 1728 yılında vefat etmesinden sonra oğlu Osman Çavuş Ağa, babasının vasiyeti üzerine Boyacıoğlu Cami yanına medrese yaptırmıştır (10). Araştırdığımız dönem içinde bu medrese için yeni bir tane vakıf kurulmuştur. Aşağıdaki tab-

² Yeni kurulan vakıfların hukuki ve resmi belgelerine vakfiye adı verilmektedir. Siciller, bu belgeler yani vakfiyeler bakımından oldukça zengindirler.

lo 1.2.1 vakfın kurucusunu, gelir ve giderlerini tevliyetini ve tarihini göstermektedir.

Tablo 1.2.1. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti ve Tarihi

Vâkıf	El-Hacc Mehmed Nesib Bey Efendi b. el-Hacc İbrahim Bey Efendi b. Ali Bey Efendi (26)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	
Vakfiye Tarihi	H. 5 Safer 1309/M. 10 Eylül 1891
Vakfın Tevliyeti	Evladı
Vakfın Hizmet Alanı	Medrese
Vakfın Gelir Kaynakları	7 dükkân binası
Vakfın Harcama Alanları	Sarı el-Hacc Ömer Medresesi; müderrisine aylık 60 kuruş, talebe için her bir hücreye aylık 5 kuruş, kanavatçıya aylık 5 kuruş; medrese ile dükkânların damlarının loğkeşine ⁴ senelik 100 kuruş; vakfın nazırına aylık 20 kuruş; mütevelliyeye ⁵ aylık 20 kuruş; ayda bir hatim yapıp sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayan talebeye hücre ücretinden ayrı aylık 11 kuruş.

Vakfın kurucusu el-Hacc Mehmed Nesib Bey'dir. Kendisi 7 dükkânını tevliyeti evlada şart olmak üzere medreseye vakfetmiştir.

1.3. Hüseyin Ağa Bin El-Hâcc Nur Ali Ağa Medres

Nuri Mehmed Paşa Cami bitişiğinde bulunan Hüseyin Ağa b. el-Hâcc Nur Ali Ağa Medresesi Vakfı'nın mütevellisi³ Derviş Ağa'nın görevden alınması üzerine vakfın H. 1213/M. 1798 tarihli vakfiyesine göre vâkıfın evladından Ali Bey b. Halil (13 Rebû'l-evvel 1307) 7 Kasım 1889 tarihinde mütevelliyeye tayin olunmuştur (27), kendisi ise tüm işlerine Hüseyin Ağah Efendi'yi (5 Rebû'l-âhir 1307) tarihinde vekil tayin etmiştir (27). Ancak daha sonra vakfa uzak bir köyde oturduğundan vakfın işlerini yürütememesi üzerine kendi rızası ile görevinden feragat etmiş ve yerine (6 Muharrem 1309) 12 Ağustos 1891 tarihinde Battalzâde Tahir Bey Efendi b. Mehmed Battal Bey görevlendirilmiştir (26). Ali Bey, görevi sırasında vakfın gelirinden olan Tütün Hanı denilen hanım bir senelik kira bedeli olan 550 kuruşu vermeyen Mehmed Ağa'ya (25 Zi'l-ka'de 1310) 10 Haziran 1893 tarihinde dava açmış ve haklı bulunmuştur (26). Camiye H. 1310/M. 1893 yılında Güllülüzâde el-Hacc Osman Saib Efendi b. el-Hacc Mustafa Vasfi Efendi hatip olarak atanmıştır (25).

3. Mütevelliyeli; vakfın idari ve mali işlerine bakan görevli.

4. Loğkeş; dama bakan kişi.

5. Mütevelliyeli; vakfın idari ve mali işlerine bakan görevli.

1.4.Neccar Ali Medreses

Neccar Ali Cami civarında Neccar Ali Medresesi'ne Cami evkafı gelirinden günlük 2 akçe ücret ile es-Seyyid Halil'in ölmesi üzerine yerine Kadızâde Osman Efendi Gurre-i Ramazân 1310) 19 Mart 1893 tarihinde medreseye müderris tayin edilmiştir (26).

Görüldüğü üzere adı geçen medreselerden Zülkadriye ve Sarı el-Hacc Ömer Medreseleri için yeni bir vakıf tesis edilirken, diğer medreseler ise farklı konularla sicillerde zikredilmişlerdir. Medrese vakıflarının mütevellilerinin vefat etmesi, görevi kendi isteği ile bırakmaları gibi sebeplerle vakıflara yeni mütevelliler tayin edilmiş, müderrisin görevi kendi isteği ile bırakması yeni bir müderris tayinine sebep olurken diğer bir müderris maaşına zam yapılmasını istemiştir.

1.5.Ebü'l-Hüda Medresesi

Kurb-ı Tarla-i Cedid Mahallesi'nde Ebülhüda Medresesi içinde bulunan mescit vakfından aylık 30 kuruş ücret ile müderris olan Necibzâde Şerif Efendi (7 Cemâziye'l-âhir 1310) 27 Aralık 1892 tarihinde görevi yapamayacağını bildirmiştir (25). Bunun üzerine medreseye (25 Zi'l-hicce 1312) 19 Haziran 1895 tarihinde Izdırabzâde Abdullah Necib Efendi b. Mustafa Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (25).

1.6.Es-Seyyid Ahmed Çelebi Bin Eş-Şeyh Ramazan Efendi Medre

İmam Bölüğü Mahallesi'nde es-Seyyid Ahmed Çelebi b. eş-Şeyh Ramazan Efendi'nin yaptırdığı medresenin H. Gurre-i Receb 1140/M. 12 Şubat 1728 tarihli vakfiyesine göre günlük 5 akçe ile vâkıfın evladından Ahmed Efendi b. el-Hacc Ahmed Hoca (15 Cemâziye'l-âhir 1310) 4 Ocak 1893 tarihinde medreseye müderris olarak görevlendirilmiştir (26).

1.7.Huzuriye Medreses

Huzuriye Medresesi ile Mescidi Vakfı'nın iki mütevellisinden biri olan Seyyid Mehmed Halife'nin ölmesi üzerine oğlu Sabit'in tevliyet görevini yapamayacağı belli olduğundan vâkıfın evladından olmayan Seyyid Mehmed'in damadı Kethüdazâde Ahmed Efendi b. Mustafa Ağa (5 Muharrem 1312) 9 Temmuz 1894 tarihinde görev ve getirilmiştir (25).

2. Sosyal Hizmetlere Yönelik Vakıflar (Yemek, Su Ve Çeşme Vakıflar

Günümüz sosyal devlet anlayışına göre kamu hizmeti olarak sunulan pek çok sosyal hizmet Osmanlı Devleti'nde vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Fakir, muhtaç kimselerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, imaret, hastane, han, çeşme gibi kamu hizmeti veren sosyal müesseselerin gerek tesisi gerekse hizmetlerinin devamlılığının sağlanması vakıflar tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi vakıfların hizmet alanlarını kesin çizgilerle ayırmak imkansızdır, bir vakfın hizmet alanı sosyal ve dinî olabilmektedir.

Bu başlık altında, incelediğimiz dönem ve kayıtlarda Antep Şehrinde kurulmuş olan sosyal hizmetlere yönelik su ve çeşme vakıfları ile yemek ve aşure vakıfları değerlendirilecektir.

2.1.Yemek ve Aşure Vakıfları

Sosyal hizmete yönelik ve vakıf sisteminin amacına uygun vakıf türlerinden biri hayır sahiplerinin muharrem aylarında aşure pişirilmesi veya belirledikleri zamanlarda yemek yapılarak fakirlere dağıtılması için kurdukları vakıflardır. Bu vakıflar, vakıf kurucularının öldükten sonra unutulmamak hayır dua ile anılmak düşüncesinden kaynaklanmaktadır. 1890-1895 yılları arasında bu şekilde Antep şehrinde bu amaçla 6 adet vakıf tesis edilmiştir, aşağıdaki tablolar bu vakıfların kurucuları, gelir ve giderlerini tevliyetlerini ve tarihlerini göstermektedir.

Tablo 2.1.1. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkıf	Mustafa b. Sağır Ali (25)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Nurvana Karyesi
Vakfiye Tarihi	H. 3 Receb 1311/M. 10 Ocak 1894
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Aşure yapmak
Vakfın Gelir Kaynakları	Nurvana Köyü'nde 30 adet ağaçlık zerdali bahçesi ile erik bahçesinin 1/2 hissesi
Vakfın Harcama Alanları	Aşure pişirilerek fakirlere yedirilmesi

Tablo 2.1.2.Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkıf	Rahime Hatun ibneti İbrahim Ağa ibn Mehmed Bey (25)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	
Vakfiye Tarihi	H. 3 Receb 1312/M. 31 Aralık 1894
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılması
Vakfın Gelir Kaynakları	Kilisecik Köyünde erik bahçesinin 1/2 hissesi
Vakfın Harcama Alanları	Arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılması, her ramazanda hatim okuyup sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayan kişiye ayrıca verilmesi

Tablo 2.1.3. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkîf	Hatice Hatun ibneti Mustafa bin Hacı Mehmed (25)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Burç Köyü
Vakfiye Tarihi	H. Gurre-i Receb 1312/M. 29 Aralık 1894
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Hayrata
Vakfın Gelir Kaynakları	Burç Köyü'nde 2 bağ ve 7 tane ceviz ağacı
Vakfın Harcama Alanları	Köyde yaptırdığı musalla hayratının masraflarına

Tablo 2.1.4. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkîf	Söylemezzâde es-Seyyid Mehmed Hoca Efendi b. Seyyid Ağa (26)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Kayseri Mahallesi
Vakfiye Tarihi	H. 5 Safer 1311/M. 18 Ağustos 1893
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılması
Vakfın Gelir Kaynakları	300 maşara itibariyle birbirine bitişik 3 bostanın yarı hissesi
Vakfın Harcama Alanları	Arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılması

Tablo 2.1.5. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkîf	Hacı Hüsnü b. Hacı Memik b. Hacı Mehmed Ağa (26)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Tevbe Mahallesi
Vakfiye Tarihi	H. 27 Safer 1309/M. 2 Ekim 1891
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Fakirlere yemek yedirmek, Bahramiye Mescidi
Vakfın Gelir Kaynakları	Bıçakçıpazarı'nda kuyumcu dükkânı ile Paşahani civarında senelik 40 kuruş Lala Mustafa Paşa Evkafına kira bedeli olan bakkal dükkânı
Vakfın Harcama Alanları	10 kuruş tevliyet ücreti, her sene mevlid-i şerife katılacak fakirlere yemek yedirmek, 40 kuruş Lala Mustafa Paşa Evkâfına ve kalan gelir İbn-i Şeker Mahallesinde Bahramiye Mescidi imam ve müezzinin aylık ücretleri ve mescidin masraflarına

Tablo 2.1.6. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti Ve Tarihi

Vâkîf	Mustafa Efendi b. Hacı Mehmed Ağa (26)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Yalnızhane Mahallesi
Vakfiye Tarihi	H. Gurre-i Receb 1310/M. 19 Ocak 1893
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Aşure pişirip fakirlere dağıtılması
Vakfın Gelir Kaynakları	1 çiftlik, 3 çerlik? ve 2 bağ
Vakfın Harcama Alanları	150 kuruş aşure çorbası ve bulgur pilavına kalanı evlatları arasında paylaşılması

Mustafa ve Mustafa Efendi, aşure pişirilip fakirlere dağıtılması, Rahime ve es-Seyyid Mehmed, arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılması, Hacı Hüsnü fakirlere yemek yedirilmesi, Hatice ise yaptırdığı hayrat için çeşitli mallarını ve mülklerini hepsi de tevliyeti evlada şart etmek üzere vakf etmişlerdir. 6 vakıf kurucusundan 2'si kadın, biri seyyid biri ise hacıdır. Hacı Hüsnü'nün vakfı sadece fakirlere yemek yedirmek amacını taşıyor ayrıca kendisi vakfın gelirinden 40 kuruşun Lala Mustafa Paşa Evkâfı'na ve kalan gelirin İbn-i Şeker Mahallesi'nde Bahramiye Mescidi imam ve müezzinin aylık ücretleri ve mescidin masraflarına harcanmasını istemiştir. Yine burada vakfın hizmet alanlarının kesin çizgilerle ayrıldığını görmekteyiz.

2.2. Su ve Çeşme Vakıfları

Toplumun yararına sunulmuş en önemli hayır müesseselerinin başında su yolları, çeşmeler, şadırvanlar, su kemerleri, su bentleri ile ilgili vakıflar gelmektedir (28). İncelediğimiz dönemde Antep Şehri'nde hizmet alanı kastel olmak üzere bir tane vakıf tesis edilmiştir. Aşağıdaki tablo 2.2.1 bu amaçla kurulan vakfın kurucusunu, gelir ve giderini, tevliyetini ve tarihini göstermektedir.

Tablo 2.2.1. Vakfın Kurucusu, Gelir-Gideri, Tevliyeti ve Tarihi

Vâkîf	Abacı İmam Hüseyin Ağa b. Numan b. Cafer (25)
Vâkıfın Mahallesi veya Köyü	Seng-i Tavil Mahallesi
Vakfiye Tarihi	H. Gurre-i Ramazan 1312/M. 26 Şubat 195
Vakfın Tevliyeti	Evlâdı
Vakfın Hizmet Alanı	Kastel
Vakfın Gelir Kaynakları	Ehl-i Cefa Mahallesi'nde semerci dükkânının tamamı
Vakfın Harcama Alanları	Arsa Mevkisinde Pazaryeri ve Tuzhanı civarında bulunan Arslanlı Kastelin kanavatçı ücreti ile masraflarına

Abacı İmam Hüseyin, semerci dükkânını Arslanlı kastelin su yollarının bakım ve onarımını yapan kanavatçı ücreti ve masraflarına vakfetmiştir.

Yeni kurulan vakfın yanı sıra daha önce kurulmuş olup bu alana yönelik vakıflar da kayıtlarda değişik konularla zikredilmiştir. Örneğin, Hacı Ramazan kızı Fatma Hatun, Kepenek Mahallesi'ndeki su kuyularının mecrasına vakfettiği bostan ile ilgili (7 Ramazân 1309) 5 Nisan 1892 tarihli davasında vâkıfın şartı üzere vakıf bostana sahip olan Hacı Salih bin Mehmed'in vakfa olan 239 kuruş 20 para borcunun, Hacı Salih'in ölmesi üzerine varisinden tahsil edilmesi talep olunmuştur (26).

Katib Hacı Mustafa bin Süleyman'ın Kale Kapısında yaptırdığı çeşme vakfının H. 4 Şevvâl 1020/M. 10 Aralık 1611 tarihli vakfiyesine göre vâkıfın evladından Kazancı Bekir b. Mahmud'un vefatı üzerine yerine oğlu Mustafa Ağa b. Bekir (27 Rebü'l-evvel 1313) 17 Eylül 1895 tarihinde vakfa mütevellî olarak görevlendirilmiştir (25).

Kanalıcı Mahallesi'nde Kanalıcı Suyu Vakfı'nın mütevellisi Çerkezzâde Hacı Osman Ağa b. Osman'ın ölmesi üzerine yerine oğlu Osman Ağa (3 Ramazân 1309) 1 Nisan 1892 tarihinde mütevellî tayin edilmiştir (26).

Su ve çeşme vakıfları ile ilgili 1890-1895 yılları arasında bir tane vakıf kurulurken, daha önce kurulan vakıflara mütevellî tayini ve yine mütevelliden vakfın borcunun tahsil edilmesi bu vakıflarla ilgili değerlendirilen konulardır.

2. Sonuç

Antep'te daha önceki yıllarda inşa edilmiş olan medreselerin vakıfları ile yemek ve aşure ile su ve çeşme vakıflarının 1890-1895 yılları arasındaki süreci çalışmamıza konu olmuştur. İncelediğimiz dönem sürecinde Antep'te medreseler için 2, yemek ve aşure vakıfları için 6 su ve çeşme vakıfları için 1 tane olmak üzere toplam 9 vakıf tesis edilmiştir. Bunları vakfiyelerden öğrenmekteyiz. Aşağıdaki tablo II.1. yeni kurulan vakıfların vâkıfları ve hizmet alanları hakkında bilgi vermektedir.

Tablo II. 1. Vâkıf, Vâkıfın Mahallesi veya Köyü, Vakfedilen Mülk ve Vakfın Hizmet Alanı

Vâkıf	Vâkıfın mahallesi veya köyü	Vakfedilen mülk	Vakfın hizmet alanı
Attar Hacı Bekir Ağa	Harabkayacık Mahallesi	Dükkan	Medrese
El-Hacc Mehmed Nesib Beyefendi		Dükkan	Medrese
Mustafa	Nurvana Köyü	Bahçe	Aşure dağıtılması
Rahime Hatun		Bahçe	Koyun kesip etinin fakirlere dağıtılması

Vâkîf	Vâkîfın mahallesi veya köyü	Vakfedilen mülk	Vakfın hizmet alanı
Hatice Hatun	Burç Köyü	Ağaç	Hayrat
Söylemezzade es-Seyyid Mehmed Hoca Efendi	Kayseri mahallesi	Bostan	Koyun kesip etinin fakirlere dağıtılması
Hacı Hüsnü	Tevbe Mahallesi	Dükkan	Fakirlere yemek yedirmek
Mustafa Efendi	Yalnızhane Mahallesi	Çiftlik, bağ, çerlik?	Aşure dağıtılması
Abacı İmam Hüseyin Ağa	Seng-i Tavil Mahallesi	Dükkan	Kastel

Vakıf kurucularının kimliklerine baktığımızda meslekleri hakkında sadece 2 vâkîf hakkında bilgi olup bunlar attar ve abacıdır. 3 vâkîf, hacı bir tanesi seyyiddir. 2 tanesi ağa 3 tanesi efendi unvanına sahiptirler. 9 vakıf kurucusundan 2 tanesi kadındır. Vakıfların tümünün tevliyeti evlada olmak üzere kurulmuşlardır.

Sosyal alana yönelik 6 vakıftan, 2'si muharrem ayında aşure pişirilip dağıtılmasına, 2'si arife gününde koyun satın alınıp etinin fakirlere dağıtılmasına, 1'i fakirlerin doyurulmasına, 1'i de vâkîfın yaptığı hayrata vakıf gelirlerinin harcanması şartı ile kurulmuşlardır.

Aşağıdaki tablo II.2 Antep Şehrinde 1890-1895 yılları arasında sicillerde geçen medreseleri ve buldukları yerleri göstermektedir.

Tablo II. 2. Medresenin İsmi ve Bulunduğu Yer

Medresenin İsmi	Bulunduğu Yer
Neccar Ali Medresesi	Kurb-ı Ali Neccar Mahallesi, Neccar Ali Cami civarında
Hüseyin Ağa ibn el-Hâcc Nur Ali Ağa Medresesi	Nuri Mehmed Paşa Cami bitişiğinde
Zülkadriye Medresesi	Ammu Mahallesi
Ebü'l-hüda Medresesi	Kurb-ı Tarla-i Cedid Mahallesi
es-Seyyid Ahmed Çelebi ibn eş-Şeyh Ramazan Efendi'nin yaptırdığı medrese	İmam Bölüğü Mahallesi
Huzuriye Medresesi	
Sarı el-Hacc Ömer Medresesi	Boyacı Mahallesi

Görüldüğü üzere 7 medresenin adı sicillerde değişik sebeplerle geçmiştir.

Daha önceki yıllarda şehirde kurulmuş vakıflara mütevellî, nazır, müderris tevci-

hleri ve çeşitli konularda açılan davalar ile belgelere kaydedilmişlerdir. Mütevellî tevcihlerinin çoğu önceki mütevellînin vefat etmesi ile gerçekleştirilmiştir. Tevcihlerde vakıf kurucusunun şartına uymaya özen gösterilmiş uymanın mümkün olmadığı durumlarda münasip görülen kişiler mütevellî olarak tayin edilmişlerdir. Bazı vakıflarda, mütevellîlerin maaşları da giderler arasında gösterilirken bazı vakıflarda ise ücretsiz bu görevi üstlenmişlerdir. Vefatın dışında görevi kötüye kullanan mütevellîlerin azl edilmesi ve bazılarının kendi istekleri ile görevden feragat etmeleri tevcih sebepleri olmuştur.

Değerlendirmeye çalıştığımız süreçte Antep'te kurulan vakıflarla birlikte bazı istisnalar dışında tüm vakıflar kuruldukları amaçlar doğrultusunda medeniyetimizin en önemli unsurlarından birisini teşkil etmiştir.

3. Kaynakça

1. İnalçık, H., “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, I/I, Ankara 1942, s. 89-96.
2. Oğuzoğlu, Y., “Şer’iyye Sicilleri’nin Toplu Kataloguna Doğru”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XIV (25), Ankara 1982, s. 343-360.
3. Ersoy, O., “Şer’iyye Sicilleri’nin Toplu Kataloguna Doğru”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XIII (24), Ankara 1980, 1-21.
4. Halaçoğlu, Y., “Şer’iyye Sicilleri’nin Toplu Kataloguna Doğru; Adana Şer’iyye Sicilleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXIV, İstanbul 1976, s.99-109
5. Atalar, M., “Şer’iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, IV, Ankara 1980, s.303-329.
6. Akgündüz, A., (Kurulla birlikte), Şer’iyye Sicilleri, I, İstanbul 1988.
7. İlgürel, M., “Şer’iyye Sicilleri’nin Toplu Kataloguna Doğru”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XXI/3-4, İstanbul 1963, s.33-65.
8. Uğur, Y., “Mahkeme Kayıtları (Şer’iyye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya”, Literatür Dergisi, 1, İstanbul 2003, s. 305-344.
9. Özdeğer, H., “Gaziantep”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XIII, İstanbul 1999, s. 466-469.
10. Çınar, H., 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı basılmamış doktora tezi, İstanbul 2000.s. 8-16
11. Çam, N., Gaziantep (Mimari), Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XIII, İstanbul 1999, s. 469, 474.
12. Şıvgın, H., 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Ankara 2000, s. 503-553.
13. Yediyıldız, B., “Vakıf”, İslam Ansiklopedisi, XIII, İstanbul 1993, s. 153-172.
14. Yediyıldız, B., “Vakıf Müessesesinin 18. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, Vakıflar Dergisi, XIV, Ankara 1982 s.1-27.
15. Yediyıldız, B., XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.

16. Barkan, Ö.L., “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve zaviyeler, II: Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller, Vakıflar Dergisi, II, Ankara 1942, s. 279-386.
17. Köprülü, M.F., İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
18. Köprülü, M.F., Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
19. Yakupoğlu, C. “Vakıf Müessesesinin Geçmişte ve Günümüzde Sosyal İşlevi”, 18. Vakıf Haftası Paneli, Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi, Kastamonu 2000.
20. Bilge, M., İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1984, s. 11-12.
21. Uzunçarşılı, İ.H, İlmiye Teşkilatı, Ankara 1945.
22. Adivar, A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1991.
23. Baltacı, C., XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976.
24. Çınar, H., Antep Şehrinde 18. Yüzyılda Kurulan Medreseler ve Vakıfları, Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan, Editör: Yusuf Küçükdağ, Gaziantep 1999, s. 173-186.
25. Gaziantep Şer'iyye Sicili, Sicil No:156, sayfa no: 040/hüküm no:68, 203/357, 028/039, 359/333, 229/390, 117/229, 070/166, 189/335, 186/330, 211/367, 007/011.
26. Gaziantep Şer'iyye Sicili, Sicil No:155, 126/003, 213/122, 106/172, 364/347, 014/019, 048/073, 134/016, 378/369, 219/133, 221/135.
27. Gaziantep Şer'iyye Sicili, Sicil No:154, 135/235, 148/258.
28. Nusret Çam, Gaziantep'te “Kastel” Adı Verilen Su Tesisleri, Vakıflar Dergisi, XVIII, Ankara 1984, s. 165-174.

EXTENDED ABSTRACT

Waqf can be defined as the donations the people make for charitable purposes in order to benefit all classes of society. The donation which is issue to waqf is real estates, immoveable estates or only money the charitable people have. Waqf has been a crucial role in the development of city planning and settlement in Turks cities since the Seljuks. Moreover, “imaret system”, which is an ottoman soup kitchen built as a part of waqfs, represented great advantages in the establishment of Ottoman cities. However, for building the imaret, for managing it and for repairing, the central administration did not pay any money. The religious, social and economical buildings called as “kulliye” along with a mosque constituted a centre of city. It is known that waqf had been social peace and social justice throughout centuries in terms of the relation between state-community-individual, and also they contributed the social stability. With this establishment, Aintab just as the largest cities such as Istanbul, Bursa, Edirne, were built and the development and enlargement of the Aintab was enabled via the kulliyes which were built. Meanwhile, the waqf provided to contribute educatio-

nal activities as the most significant means by which the Ottoman ruler could satisfy essential needs for their reaya (or people). For this purpose, waqf assisted to construct cultural foundations and institutions of learning.

Aintab like other cities provided its development through waqf. Because of this reason, it has been various waqf serving in the areas of religious, cultural and social. One of the sources which are able to give information regarding aforementioned waqf is the court records, whose Arabic name is şer'iyye records, therefore court records used as basic sources were introduced in study. The court records in Aintab are totally 174, the first of which was recorded between the years 1531 and 1540, the last of which was recorded between the years 1907 and 1909.

The inventory of this study composed of 154, 155 and 156 numbered court records, which are the most related records concerning waqf among the court records belonging the second half of 19th century of Aintab. As known, the records called şer'iyye are official documents written by Kadi. In this sense, one of the most convenient sources giving information about operations and progresses of the social thematic waqfs of Aintab between the years 1890 and 1895.

As a result of these explanations, this study consisted of two parts along with an introduction and conclusion at the end. In the introduction part, while concerned with especially method and problematic of this article, it is also mentioned why these records were chosen. Also, the history of Aintab as an ancient city was summarized from Hittites and Persians to Byzantium and Seljuks. After the Ottoman Empire eventually had conquered Aintab in 1516 and added it as a sanjak to Halab in the last sixteen century. In the period we inquire century, Aintab was in subjection to Halab. It is cited as a sanjak of Halab in the court records. As it appears from this information, Aintab has been a centre of sanjak since the former period of Ottoman State.

After examining main subject and problematic, it is dealt with waqf for madrasahs and their characteristics in first part of article. To this end, it was talked about various waqfs for madrasahs in Aintab such as Zulkadiriye, Sarı al-Omer, Huseyin Aga bin al Hacc Nur Ali Agai Neccar Ali, Ebu al-Huda, es-Seyyid Ahmed bin es-Seyh Ramazan and Huziriye madrasahs and the working discipline of developments connected with them. The main issue concerned with is the social thematic waqfs of Aintab and their form of organization system between the years 1890 and 1895 in detail in the second part of study. Accordingly, there were two waqfs for madrasah, six waqfs for distributing ashura and giving food and lastly only one waqf for water and fountain in the century we examine. The charitable people for waqf are Attar Hacı Bekir Aga, Al-Hacc Mehmed Nesib Beyefendi, Mustafa, Rahime Hatun, Hatice Hatun, Söylemezzade es-Seyyid Mehmed Hoca Efendi, Hacı Husnu, Mustafa Efendi, Abaci Imam Huseyin Aga, all of whom were cited under the conclusion title into table. This rich people supported the development and construction of public facilities in Aintab by establishing waqfs.